

ALEVİ-BEKTAŞİ METİNLERİNDE SÖZ VARLIĞI: YOL ÖRNEĞİ THE VOCABULARY IN ALAWI BEKTASHI TEXTS: WAY EXAMPLE

UFUK YILDIZ

Sorumlu Yazar/Correspondence

Öz

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlarınca Alevi-Bektaşî Klasikleri Dizisi başlığı altında: “*Makâlât, Hızırnâme, Fütüvvetnâme-i Tarikat, Besmele Tefsiri, Velâyetnâme, İlm-i Câvidân, Kitâb-ı Cabbâr Kulu, Kitâb-ı Dâr, Dil-güşâ, Saray-nâme, Erkânnâme, Şeyh Safî Buyruğu, Dâstân-ı İbrâhîm Edhem-Dâstân-ı Fâtîma-Dâstân-ı Hâtun, Muhammed Bin Hanefîyye Cengi*” isimli eserlerin yayımı yapılmıştır. Yayımı yapılan bu eserlerde Alevi-Bektaşî gruplarınca kullanılan zengin söz varlığı bulunmaktadır. Alevi-Bektaşî gruplarınca kullanılan yol sözcüğünün bu metinler içerisinde nasıl kullanıldığı, yol ile ilgili ne tür söz varlığının bulunduğu yazımızın ana konusunu oluşturmaktadır. Yazımızın sonunda, Türkçe Sözlük’te yer alan yol sözcüğü ile ilgili söz varlığına değinilmiş, incelemesini yaptığımız metinlerde geçen yol sözcüğü ile ilgili söz varlığının hâli hazırda Türkçe Sözlük’te yer alan yol sözcüğüne ait söz varlığıyla karşılaştırılması yapılarak tablo hâlinde sunulmuştur. Bilimsel verilere ulaşmada çalışılan alanın belirlenmesi önemli ölçütlerden biridir. Günlük yaşamda ağızlarda kullanılan yol ile ilgili kavramların çok daha çeşitli olması yazımızın boyutlarını geçeceği düşüncesiyle çalışmamız yazılı metinlerle sınırlandırıldı. Bu nedenle halk ağzında günlük yaşamda kullanılan yol ile ilgili kavramlar çalışmamızın dışında tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alevilik-Bektaşîlik, Alevi-Bektaşî metinlerinde yol, Yol kardaşı, Yol oğlu, Yol talibi, Yol-erkân, Yola gel-(mek), Yola gir-(mek)

Abstract

Under the title of Alawi-Bektashi Classics Series by Türkiye Diyanet Foundation Publications: “*Makalat, Hızırname, Fütüvvetname-i Tarikat, Besmele Commentary, Velayetname, İlm-i Cavidan, Kitab-ı Cabbar Kulu, Kitab-ı Dar, Dil-güşâ, Saray-name, Erkannâme-1, Şeyh Safî Order, Dastan-ı İbrahim Edhem-Dastan-ı Fatîma-Dastan-ı Hatun, Muhammed Bin Hanefîyye Cengi*” were published. In the-

* Doktora Öğrencisi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili Anabilim Dalı, ufuk.yildiz.2015@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8063-0605.

se published works, there is a rich vocabulary used by Alawi-Bektashi groups. The main subject of our article is how the word of road used by Alawi-Bektashi groups is used in these texts, and what kind of vocabulary exists about the road. At the end of our article, the vocabulary related to the word of road in the Turkish dictionary has been mentioned, and the vocabulary related to the word of road in the texts we have examined has been compared with the vocabulary of the word of road in the Turkish dictionary and the vocabulary related to the concept of road in the texts in a table. Determining the field of study is one of the important criteria in reaching scientific data. We limited our study to written texts with the thought that the concepts related to the way used in the dialects in daily life will exceed the dimensions of our writing. For his reason, the concepts related to the road used in daily life in folk dialects are excluded from our study.

Key Words: Alevism-Bektashism, The way in Alevi Bektashi texts, Companion of the way, Son of the way, Follower of the way, The way and rules, Come to the way, Enter the way.

Giriş

Söz varlığının ne olduğu ile ilgili çeşitli tanımlar yapılmıştır. Yapılan tanımlar hakkında bilgi vermek yazımızın amacı dışında kalacağı için ülkemizde yaygın olarak kullanılan ve söz varlığı çalışmalarında kaynak gösterilen Aksan'ın tanımı esas alındı. Aksan söz varlığını şu şekilde tanımlamıştır: “Bir dilin söz varlığı denince, yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz” (2018, 15). Tanımda, ‘terimlerin’ de söz varlığının içinde yer aldığı görülmektedir. Aksan terim sözcüğünü: “Her dilde, fizik, matematik, felsefe ve toplumbilim gibi bilim dallarından sahne sanatlarına, mimariden kuyumculuk, marangozluk gibi zanaatlara kadar uzanan geniş bir çerçeve içinde yer alan, bu dallara ait kavramların oluşturduğu bir terim söz varlığı bulunur...” (2018, 43) şeklinde tanımlamıştır. Dolayısıyla bir uzmanlık alanında kullanılan terimler de dilin söz varlığını oluşturmaktadır. Toplumların, grupların dinî inancı dolayısıyla kullandıkları sözcükler terimler içerisinde yer almaktadır. Alevi-Bektaşî isimli grupların inançlarını ifade eden çok sayıda terim bulunmaktadır. Alevi-Bektaşî isimli metinlerde yer alan yol ve yol ile ilişkilendirilen diğer kavramlar da terimler içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla bu metinler içerisinde yer alan yol ve yol ile ilgili diğer terimlerin tespiti hâlinde bu alanda kullanılan söz varlığı belirlenmiş olacaktır.

Yapılan kaynak araştırmalarında; Alevi-Bektaşî konulu metinlerde yer alan yol ve yol ile ilişkilendirilen diğer terimlere ait ne tür söz varlığının bulunduğu ile ilgili çalışmaların göz ardı edildiği tespit edilmiştir. Bu da bizi böyle bir çalışma yapmaya teşvik etmiştir. Dolayısıyla çalışmamız, Alevi-Bektaşî konulu metinlerde yer alan yol ve yol ile ilişkilendirilen diğer terimlere ait söz varlığını tespit etmesi yönüyle önemlidir.

Alevi-Bektaşî metinlerinde yol terimi oldukça önemlidir. Yol ifadesiyle kastedilen Hak-Muhammed-Ali'nin yoludur. “...Hakk'ın, aşkın bir yaratıcı olan Allah'ı; Muhammed'in, genel anlamda nübüvveti, yani peygamberliği; Ali'nin de tasavvuftaki velayeti, yani ermişliği ifade ettiği söylenebilir. Bu durumda ‘Hak-Muhammed-Ali’ kavramları; Allah'ı, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve Hz. Ali'nin velayetini dile getirmektedir” (Gökbel, 2019, 350-352). Alevi-Bektaşî metinlerinde karşılaştığımız: ‘*Hatır kalsın, yol kalmasın; Yol pîr üzerinden aşar; Yol cümleden uludur; Bu yola gelmek var, dönmek yok, gelenin malı, dönenin başı.*’ vb. ifadeler yolun ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Alevi-Bektaşî metinlerinde yer alan sözcükleri açıklayan bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bir kısmı basımı yapılmış sözlükler iken diğer kısmı ise

hacimce sözlüklerden çok daha az sayıda sözcüğün açıklandığı çeşitli dergilerde yayımlanan yazılardır. Dergilerde yayımlanan bu yazılar hakkında yazımızın ilerisinde gerekli tanıtım yapılmıştır. Yayımı yapılan sözlükler oldukça yeni tarihlidir. Bu sözlüklere ‘*Ansiklopedik Alevi-Bektaşî Terimleri Sözlüğü*’ (Gökbel, 2019), ‘*Ansiklopedik Alevilik-Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*’ (Korkmaz, 1994), ‘*Pir Sultan Abdal Sözlüğü*’ (Akgül, 2012) ve ‘*Hünkâr Ansiklopedik Bektaşîlik Sözlüğü*’ (Soyyer, 2019) örnek verilebilir.

Basımı yapılan sözlüklerde “yol” terimi ve yol ile ilişkilendirilen diğer terimlere ait madde başları şu şekildedir:

Ansiklopedik Alevilik-Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü’nde: “yol, yol abdesti, yol arkadaşı, yol çocuğu, yol ehli, yol erbabı, yol eri, yol evladı, yol hakkı, yol kardeşi, yol kardeşliği, yol oğlu, yol oğlu olmak, yol rehberi, yol sırrı, yola alınma kurbanı, yola girme erkânı, yola girmek, yoldan düşme” (Korkmaz, 1994: 380-381).

Pir Sultan Abdal Sözlüğü’nde: “yol, yol dili, yol ehli, yol oğlu, yol sırrı” (Akgül, 2012: 372-374).

Hünkâr Ansiklopedik Bektaşîlik Sözlüğü’nde: “yol evladı” (Soyyer, 2019: 463).

Ansiklopedik Alevi-Bektaşî Terimleri Sözlüğü’nde: “yol, yol arkadaşı, yol çocuğu, yol ehli/yol erbabı, yol eri, yol evladı, yol gösterme, yol hakkı, yol ile giden yorulmaz, yol kalsın gönül kalmasın yol uludur, yol kardeşi, yol kardeşliği, yol kardeşliği cemi, yol mangırı, yol oğlu, yol oğlu olma, yol rehberi, yol sırrı, yol zinciri, yola getirme, yola girme, yoldan düşme” (Gökbel, 2019: 929-931).

Yazımızda yer alan başlıklar, metinlerden alınan örneklerin ifade ettiği anlamlara göre isimlendirilmiştir. Konu başlıkları ile ilgili gerekli açıklama verildikten sonra örnek cümleler verilmiştir. Tekrara düşmemek için her metinden birer örnek alınması yolu seçilmiş, bazı madde başlarının anlaşılmasını kolaylaştırmak için aynı eserden iki veya üç örnek yazılmıştır. Örneklerin alındığı kaynak eserlerin bir kısmında cümlelerin anlamları verildiğinden biz de bu cümleleri anlamları ile birlikte kaynak eserde verildiği şekliyle yazımıza aldık. Kaynak eserde anlamı verilmeyen cümlelerin anlamı ise tarafımızdan verilmiştir. Yazımızda yer alan örneklerin alındığı kaynak metinler aşağıda tanıtılmıştır.

1. Çalışmaya Kaynaklık Eden Metinler

1.1. Velâyetnâme

Velâyetnâme’nin konusu: Hacı Bektaş’ın nesebi, doğumu, çocukluğu, Ahmed-i Yesevî ile münasebeti ve onun işaretleriyle Anadolu’ya gelişi, devrin diğer mutasavvıf ve ünlü şahsiyetleriyle olan münasebetleri, halifelerinden bazılarının menkıbelerinden seçmeler vb. konulardır. *Velâyetnâme*’nin çeşitli tarihlerde istinsah edilmiş Türkiye kütüphanelerinde pek çok yazması vardır. *Velâyetnâme nüsha* tavsifleri şöyledir:

a. Hacı Bektaş-ı Velî Müzesi Kütüphanesi, Nu: 120’de kayıtlıdır. Bu nüshanın müstensihisi: Ali Çelebi’dir. İstinsah tarihi: H 1034 / M 1624’tür.

b. Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Efendi Kitapları, Şer’iye, Nu: 1076’da kayıtlıdır. Bu nüshanın müstensihisi: Bursalı Derviş Selman’dır. İstinsah tarihi: H 1035’tir.

c. Konya Koyunoğlu Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü, Nu: 1338’de kayıtlıdır. Bu nüshanın müstensihisi: Alâaddîn el-Belgradî’dir. İstinsah tarihi: H 1044 / M 1634’tür.

d. Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nu: 2618'de kayıtlıdır. Müstensihî belli değildir. İstinsah tarihi: Ramazan H 1057/ M 1647'dir. (Duran, 2014: 18-22).

1.2. Hızırnâme

Hızırnâme isimli eserde: dört kapı, kırk makam, musahiplik, yol ve erkânı, mürebbi, kurban, terceman kavramları ikrar vermek, erkân çalmak, gülbank okumak, vb. konular anlatılmaktadır. Eserin Baki Yaşa Altınok nüshası, tek nüshadır. İstinsah tarihi: H 1264/M 1848'dir. İstinsah eden: Seyyid Ali-zâde Hasan b. Müslim'dir. İstinsah yeri: Amasya'dır. (Altınok, 2007: 15-24).

1.3. İlm-i Câvidân

İlm-i Câvidân isimli eserde: ehl-i beyt, dört kapı kırk makam, tasavvufî kavramlar (adap ve erkân) vb. konular yer almaktadır. Eserin iki nüshası tespit edilmiştir.

a. Bunlardan birisi, Amasya-Merzifon'da ikamet eden Turan Saltık Dede'nin özel kütüphanesinde bulunan nüshadır. Eserin son sayfasındaki mühürde H 1290/M 1873 tarihi yazılıdır. Bu tarih, büyük ihtimalle eserin yazıldığı tarihtir.

b. Diğer nüsha ise, Çorum-Dodurga Mehmed Dede Tekkeköy'de ikamet eden Eyüp Öztürk Dede'nin özel kütüphanesinde bulunmaktadır. Baş ve son tarafında ek-siklikler bulunan nüshanın hangi tarihte yazıldığı belli değildir. (Eğri, 2008: 20-40).

1.4. Şeyh Safî Buyruğu

Şeyh Safî Buyruğu isimli eserde, buyruğun kökeni ve nasıl meydana geldiği, yolun esaslarının soru-cevap şeklinde taliplere öğretilmesi, tarikata giriş erkânı (ikrar almak), musahiplik, üç sünnet, yedi farz, on yedi erkân, tarik tercümanı vb. konular yer almaktadır. Mevlana Müzesi Abdülbaki Gölpinarlı Kütüphanesi'nde 198 no ile kayıtlı *Kitâb-ı Menâkıb-ı Şerif Kutbu'l-Ârifin Hazret-i Şeyh Seyyid Safî*' adlı 17. yüzyıla ait yazma Doğan Kaplan tarafından hazırlanarak Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları'na yayımlanmıştır. (Kaplan, 2015: 19-26).

1.5. Saraynâme

Saraynâme isimli eserde Kaygusuz Abdal: cihanın bir saray olduğunu, bu sarayın da mutlaka bir padişahının olacağını, insanın dünyaya gelmedeki asıl maksadının dünyayı ve ahireti unutmadan "*hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi de ahiret için*" çalışması olduğunu ifade ederek, ibadet etmenin ve Allah'ı tanımanın faziletlerini alegorik bir üslupla manzum ve mensur olarak anlatmaktadır. (Güzel, 2010: 96-97).

Saraynâme'nin Nüshaları

Kaygusuz Abdal'ın bizzat elinden çıkmış herhangi bir yazmasına bugüne kadar rastlanılmamıştır. Eldeki yazmaların en eskileri, *Gevher-nâme*'yi içine alan, H 895/M 1489 tarihli Topkapı Sarayı'ndaki *Mecmûâ-i Latife* ile H 907/ M 1501 tarihli ve en sağlam olan Marburg nüshasıdır.

a. M nüshası: Almanya-Marburg. Staatsbibliothek, Ms. or. oct. 4044, Katalog No. 424. Müstensihî: Derviş Ali Horasânî'dir. İstinsah tarihi: H 907/baş. 17.7.1501'dir.

b. F nüshası: Nevşehir, Hacı Bektaş kasabasında ikamet eden Veliyettin Ulu-soy'un özel kütüphanesinde bulunan *Mecmuatü'r-Resâil*'in içerisinde '*Hâzâ Saraynâme-i Kaygusuz Abdal*' isimli manzum-mensur karışık 42 varaklık bir eserdir.

c. A nüshası: *Risâle-i Kaygusuz*, MEB Ankara Genel Kitaplığı, No. 645, s.

109-188. Bu mecmua, Derviş Nazif tarafından Kastamonu’da İsfendiyar Bey zamanında H 900/M 1494’te istinsah edilmiştir.

d. D nüshası: *Divân-ı Kebîr Sultan Kaygusuz Abdal*, Süleymâniye Gnl. Kitpl. Dügümlü Baba Kısmı, No. 411/1-2 v. 32a-82b. İstinsah tarihi: H 1208/baş. 9.8.1793.

e. Ankara Genel Kitaplığı No. 167, (*Dilgüşâ, Gülistan, Saraynâme* (s.142-248). Mesnevî II-III, istinsah tarihi: H 1296/baş. 26.12.1878. (Güzel, 2010:85-97).

1.6. Fütüvvetnâme-i Tarikat

Fütüvvetnâme-i Tarikat isimli eserde: Şed bağlama törenleri, fütüvvet dair ilkeler, inanç ve ibadete ilişkin anlatımlar, ayet ve hadislerle desteklenmiştir. Bursa’da kadılık yapan Seyyid Muhammed b. Seyyid Alâuddin Radavî’nin H 931/ M 1524 başlarında yazdığı *Miftâhu’ d-Dekâyik fi Beyâni’ l-Fütüvveve’ l-Hakâyik* isimli fütüvvetnamesidir. (Aydın, 2011: 23).

1.7. Makâlât

Makâlât, tasavvufi nitelikli bir eserdir; ‘dört kapı’ ve ‘kırk makam’ı açıklamak amacıyla yazılmıştır. ‘Dört kapı’dan maksat, ‘şeriat’, ‘tarikat’, ‘ma’rifet’ ve ‘hakikat’ kavramlarıdır. ‘Kırk makam’da bu kapılardan girilerek katedilecek kırk adet merdiven basamağıdır. Hacıbektaş ilçesinde yaşayan Hacı Bektaş-ı Veli evlatlarından Veliyettin Ulusoy’un hususi kütüphanesindeki bir *Mecmûatü’ r-Resâil* içinde bulunan bir *Makâlât* tercümesi nüshası daha bulunmaktadır. Mecmuanın 1b-24b sayfaları arasında bulunan bu risale, Hacı Bektaş el-Horasânî’ye ait *Makâlât* isimli eserin Türkçe çevirisi olup bazı atlamalar olmakla birlikte tam bir nüshadır. Müstensihisi ve istinsah tarihi belli değildir. (Yılmaz, Akkuş, Öztürk, 2013: 25-27).

1.8. Besmele Tefsîri

Besmele Tefsîri isimli eserde: besmele okumanın faziletleri, Hz. Peygamber’in miraçta yaşadığı ruhani hayattan bölümler, Allah’ın lütfu, ihsanı, bağışlayıcılığı, cömertliği gibi konular anlatılmaktadır. Hemen hemen bütün mutasavvıflar besmeleyi şerh etme yoluna gitmişler ve çeşitli eserler vücuda getirmişlerdir. Bu eserlerden birisi de Hacı Bektaş Veli’ye atfedilen ‘*Besmele Tefsiri*’dir. *Kitab-ı Tefsir-i Besmele Ma’a Makâlât-ı Hacı Bektaş* adı ile Manisa Kütüphanesi’nde 3536 numara ile kayıtlı olan bu eser, H 827/M 1423 tarihinde Cafer bin Hasan tarafından istinsah edilmiş 30 varaklık tek nüshadır. (Duran, 2012: 29-31).

1.9. Dâstân-ı İbrâhîm Edhem, Dâstân-ı Fâtıma, Dâstân-ı Hâtun

Dâstân-ı İbrâhîm Edhem isimli eserde: Horasan’ın Belh şehri veya Mekte’de dünyaya gelen İbrâhîm b. Edhem’in Belh hükümdarı, hükümdarın oğlu veya torunu olduğunu, sahip olduğu bütün dünya nimetlerinden vazgeçip zühd yolunu seçmesi sebebiyle destanlaştırılan hayatına dair bilgiler yer almaktadır. *Dâstân-ı Fâtıma* isimli eserde: Hz. Peygamber vefat edince, babasının ayrılığına dayanamayan Hz. Fatma’nın çektiği acılar ve vefatı anlatılır. *Dâstân-ı Hâtun* isimli eserde: Türk edebiyatında bilinen bir hikâye olan ‘*Dâstân-ı Hâtun*’dur. Elimizdeki nüsha Gümüşhacıköy/ Beden köyünde ikamet etmiş olan merhum Durmuş Topal Baba’ya aittir. (Söylemez, 2007: 12-16).

1.10. Muhammed bin Hanefiye Cengi

Muhammed bin Hanefiye Cengi isimli eser: Havle bint Ca’fer el-Hanefiye’nin oğlu olan Muhammed b. Hanefiye, H 16/M 637 yılında Medine’de dünyaya geldi. Adı Muhammed künyesi Ebu’l-Kâsım’dır. Muhammed b. Hanefiye cesaret ve kahramanlığıyla şöhret bulmuştur. Siyasetten uzak durmaya çalışsa da Hz. Ali’nin

oğlu olduğu için adı birçok siyasi hadiseye karıştırılmıştır. Yazarı meçhul olan bu eserin yazıldığı dönem de tam olarak bilinmemektedir. Çevirisi yapılan el yazması *Muhammed bin Hanefiyye Cengi* nüshası Gümüşhacıköy / Karaköy Durmuş Topal (Baba) özel kütüphanesinde bulunmaktadır (Ünlüer, 2010: 13-17).

1.11. Kitâb-ı Dâr

Tarikatın herhangi bir üyesi suç işlediğinde meydan odasına çağrılarak sorulanır. Gerekirse ceza verilir. Ceza verme işine ‘dâra çekmek’ adı verilir. Cemaatin ve dedenin önünde canını yol uğruna vermeye hazır olduğunu bildirmek için niyaz ederek meydanın ortasına gelip, ayaklar mühürlenmiş hâlde kollar çapraz, baş öne eğik, şekilde durmaya ‘dâra durmak’ denir. (Eğri, 2009: 24). *Kitâb-ı Dâr* isimli eser ‘dâra çekmek’ esnasında okunan duayı içermektedir. Eserin nüshaları şöyledir:

a. 1. Nüsha: Amasya/Gümüşhacıköy/Beden köyü nüfusuna kayıtlı Hasan Topal’ın merhum babası Durmuş Topal Baba’nın özel kütüphanesinde bulunmaktadır. 21 varaktan oluşan eserin üzerinde yazım tarihi ve yazan kişinin adı bulunmamaktadır.

b. 2. Nüsha: Amasya/Gümüşhacıköy/Beden köyü nüfusuna kayıtlı Durmuş Topal Baba’nın özel kütüphanesinde bulunan bu ikinci nüsha 12 varaktan oluşmakta olup, yazarı ve yazım tarihi bilinmemektedir.

c. 3. Nüsha: Çorum/Dodurga Mehmet Dede Tekkeköy’de ikamet eden Hacı Molla Mustafa oğlu Bektaş Güneş Dede’ye aittir. (Eğri, 2009: 20-22).

1.12. Kitâb-ı Cabbâr Kulu

Pedagojik ve didaktik bir eser olan *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, bir Bektaşî dervişi olduğu anlaşılan Cabbâr Kulu’nun şahsında âdâb ve erkâna bağlı bir Bektaşinin dinî, tasavvufî, ahlaki alanlardaki fikir ve görüşlerini, tavır ve tutumlarını yansıtmaktadır. *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, insanları gaffletten uyandırarak erenlerin hâlleri ile hâllendirmek, yani onların davranışlarını, kazandırmak için yazılmıştır. (Eğri, 2007: 16-22). Eserin nüshaları şöyledir:

a. Dodurga/Mehmed Dede Tekke köyü nüshası: Bu nüsha, Çorum/Dodurga Mehmet Dede Tekke köyünde ikamet eden Eyüp Öztürk (Dede)’nin özel kütüphanesinde bulunmaktadır. İstinsah (yazım) tarihi: H 1165’tir.

b. Gümüşhacıköy/Beden nüshası: Bu nüsha, Amasya/Gümüşhacıköy/Beden köyünde ikamet etmekte iken Hakk’a yürümüş olan Durmuş Topal (Dede)’ye aittir. İstinsah tarihi: H 1258’dir. Mustafa Ağa isimli bir şahıs tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır.

c. Hamamözü/Yemişen köyü nüshası: Bu nüsha, Amasya/Hamamözü/Yemişen köyünde ikamet etmekte iken Hakk’a yürümüş olan İsmail Göktaş’a aittir. İstinsah tarihi kaydedilmemiştir. Veli Hoca isminde bir kişi tarafından yazılmıştır. (Eğri, 2007: 16-22).

1.13. Dil-güşâ

Dil-güşâ isimli eser: nazım ve nesir karışımı, bazı tasavvufî hakikatleri açıklayan mesnevî nazım türünde bir eserdir. İfade tarzı sade ve açıktır. Eser baştan sona bir nasihat-nâme özelliği taşımaktadır. Kaygusuz Abdal’ın bizzat elinden çıkmış herhangi bir yazmasına bugüne kadar rastlanılmamıştır. Çalışmamızda Veliyettin Ulu-soy’un özel kütüphanesindeki *Mecmû’â-i Resâil*’in 24b-44a varakları arasında yer alan ‘*Dil-güşâ*’ esas alınmıştır. (Güzel, 2009: 58-62).

1.14. Erkânnâme 1

Erkânnâme 1 isimli eser: taliplik, müridlik edebi, erkânı, sufilik, halka sohbeti, evliyanın on iki buyruğu, musahiplik, menakıp okumanın faydası, tarikat içinde edep kuralları demek olan üç sünnet yedi farzın açıklanması, sünnet ve farzlardan düşen talibe verilecek cezalar, tarikata girme usulü, talibin mürebbiye nasıl hizmet edeceği, tarikatın on iki manası, tarikat içindeki yirmi sekiz soru ve cevabı ile vb. konular işlenmiştir. İncelemesi yapılan yazma eser, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi yazma eserler bölümü No. 24'te *Tasavvuf Risâlesi* adıyla yer almaktadır. Yazmanın tanıtma kartında, nüshanın 19. yüzyılda istinsah edildiği vurgulanmaktadır (Kaplan, 2007: 13-14).

2. Alevi Bektaşî Gruplarınca Kullanılan Sözcükleri Açıklayan Bazı Çalışmalar

2.1. “Türkiye Türkçesi Ağızlarında ‘Alevi-Bektaşî’ Anlamlı Söz Varlığı Üzerine”

Ahmet Günşen’in Türkiye Türkçesi ağızlarında ‘Alevi-Bektaşî’ anlamlı söz varlığını tespitiye yönelik bu çalışmada, başta 12 ciltlik *Derleme Sözlüğü* olmak üzere, değişik bölge ağızlarına ait ağız çalışmalarının sözlük kısımları ile Alevi-Bektaşî kültürünü çok değişik açılardan ele alıp inceleyen çalışmalar taranmıştır. (Günşen, 2009). Günşen’in bu çalışmasında 63 sözcüğün madde başı yapıldığı, madde başlarında tanımı verilen sözcüklerin Alevi-Bektaşî gruplarının isimleri ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Çalışma içerisinde ‘yol’ ile ilgili madde başı yer almamaktadır.

2.2. “Bektaşîlik Kültüründe Dil”

Ali Sümer tarafından hazırlanan ve *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*’nde yayımlanan bu yazıda Sümer; Bektaşîlerin kullandıkları sözcüklerden bazı örnekler alt başlığı altında 651 sözcüğün açıklamasını yapmıştır. Bu yazıda ‘yol: Tarikat, davranış, edeb’ şeklinde açıklanmış. ‘Yol’ ile ilgili başka bir madde başı yapılmamıştır. (Sümer, 1999: 11).

2.3. “Bektaşîlik Öğretisinde Terim ve Kavramlar”

Cem Erdem ve Tazegül Demir tarafından hazırlanan bu yazı; Bektaşî tarikatına mensup Ali Haydar Ercan Dede baba’nın kendisinden önceki müritlerin ve yol ulularının düşünüş ve inanç yapılarını, tarikat içinde kullanılan temel terimlere yüklediği anlamları kaynaklardan ve sözlü gelenekten de faydalanarak anlattığı bilgileri içermektedir. (Cem Erdem-Tazegül Demir; 2010: 55). Makale içerisinde 125 madde başı yapılmış, ‘yol’ ile ilgili herhangi bir madde başı bulunmamaktadır.

2.4. “Alevilikteki Tanım ve Terimler”

Hüseyin Dedekargınoğlu tarafından hazırlanan ve *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*’nde yayımlanan bu yazıda; Alevilikte sık kullanılan terim ve kavramlardan 28’i açıklanmıştır. Dedekargınoğlu’nun bu yazısında yirmi sekiz madde başından sadece biri ‘yol’ ile ilişkilidir. İlişkilendirilen madde başı ‘yol bir sürekin binbir’ ifadesidir. (Dedekargınoğlu, 2011/60).

2.5. “Gizli Dil Açısından Alevîlik-Bektaşîlik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış”

Ahmet Günşen tarafından hazırlanan ve *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*’nde yayımlanan bu yazıda, Alevi-Bektaşî topluluklarının gerek âyin-i cem uygulamaları sırasında gerekse günlük hayatta sıklıkla kullandıkları terim ve kavramları ele alınmıştır. Çalışmada Alevi-Bektaşî topluluklarınca kullanılan kavram

ve semboller dünyasına gizli dil açısından bakılarak bu topluluk dışındaki insanlarca gizli veya sır şeklinde kabul gören kavramların anlamları verilmiştir. Günşen'in bu yazısında 'yol' ve 'yol kardeşi' madde başı yapılarak bu iki kavramın tanımı verilmiş yol ile ilişkilendirilen başkaca sözcüğün tanımı verilmemiştir (Günşen, 2007: 342).

3. İncelemesi Yapılan Metinlerde “Yol” Terimiyle İlgili Söz Varlığı

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları'nca Alevi-Bektaşî Klasikleri Dizisi başlığı altında yayımlanan ve yukarıda isimleri verilen on dört eser tarafımızdan incelenip taranmıştır. Bahse konu eserlerde “yol” terimi ve onun kavram alanı içinde yer alan söz varlığı aşağıda sunulmuştur.

3.1. Yol Teriminin “Muhammed-Ali'nin Yolu” Anlamında Kullanımı

Aşağıdaki alıntıda da görüleceği gibi bu eserde “yol” terimi, “Muhammed-Ali'nin Yolu” anlamıyla kullanılmıştır.

“...dokuzuncu kimin oğlusun deseler, eyit yol oğluyum. Onuncu yol kimindir deseler, eyit Muhammed Ali'nindir... Anlamı: ...dokuzuncu soru: 'Kimin oğlusun?' deseler. Cevap ver: 'Yol Oğluyum.' Onuncu soru: 'Yol kimin?' deseler. Söyle: 'Yol, Muhammed-Ali'nindir...’ (Erkânnâme I: 141)

3.2. Yol Teriminin “Hazret-i Peygamber (s.a.v.)'in Sünneti” Anlamında Kullanımı

Kitâb-ı Cabbâr Kulu'ndan alınan aşağıdaki örnek cümlede de görüleceği gibi “yol” terimi “Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetine tabi olmak, o'nun yaptıklarını yapmak ve gittiği yola gitmek” anlamında kullanılmıştır.

“Hazret-i Hızır eydür: 'Yâ derviş! Bir kul, Allah Teâlâ'nun emrini tutmasa Hazret-i Enbiyâ'nun gitdüğü yola gitmese ol kişi Allâh'ı da, peygamber'i de severem dise yalan söyler' Anlamı: Hazret-i Hızır söyledi: 'Ey derviş! Bir kul, Allah'ın emrini yerine getirmiyorsa, Hazret-i Peygamber (s.a.v.)in gittiği yola gitmiyorsa, 'Allah'ı ve Peygamber'i de severim' dese yalan söylüyor’ (Kitâb-ı Cabbâr Kulu: 522)

3.3. Yol Teriminin “Allah'ın Emir ve Yasakları” Anlamında Kullanımı

Kitâb-ı Cabbâr Kulu'ndan alınan aşağıdaki örnek cümlede “yol” terimi “Allah'ın emir ve yasaklarını ifade etmektedir.

“[Hazret-i Enbiyâ]: 'Allâh Teâlâ, anlamak müyeser ide. Allâh Teâlâ, yoluna gitmek müyesser ide.' dedi. Anlamı: [Hazret-i Enbiyâ]: 'Allah Teâlâ, sana anlamayı kolaylaştırsın. Kendi yoluna gitmeyi nasip etsin.' dedi.” (Kitâb-ı Cabbâr Kulu: 407)

3.4. Yol Teriminin “Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Yolu” Anlamında Kullanımı

Erkânnâme I'den alınan aşağıdaki cümlede de görüleceği gibi “yol” terimi “Hz. Peygamber'in (s.a.v.) torunları olan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in yolu” anlamında kullanılmıştır. “Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in yolu” ifadesiyle “Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in dini inaniş ve dini yaşayış biçimi” ifade edilmiştir.

“La'net olsun ol Mervân'ın canına / İmâm Hasan Şâh Hüseyin şâdına / Canımız kurban anların yoluna / Bağlıyuz on iki imâm katarına Anlamı: Mervan'ın canına lanet olsun / İmam Hasan ve Şah Hüseyin'in mutluluğuna / Onların yoluna canımız kurban. / Bağlıyuz on iki imama.” (Erkânnâme I: 242)

3.5.Yol Teriminin “Şeytana Giden” Anlamında Kullanımı

Kitâb-ı Cabbâr Kulu'ndan alınan aşağıdaki örnek cümlede de görüleceği gibi “yol” terimi “Allah’ın emir ve yasaklarına aykırı olan, Allah’ın razı olmadığı ve yapılması halinde insanı Allah’ın lanetine uğramış şeytana (İblis) götüren fiil ve eylemleri” ifade etmektedir.

“Allâh Teâlâ, cümlemizi şeytâna giden yoldan döndüre. Anlamı: Allâhu Teâlâ hepimizi şeytana giden yoldan geri çevirsin.” (*Kitâb-ı Cabbâr Kulu*: 231)

3.6. Yol Teriminin “Uyulan İlke, Sistem, Usul, Tarz, Tarik” Anlamında Kullanımı

Metinlerden alınan aşağıdaki örnek cümlelerde de görüleceği gibi “yol” terimi ‘uyulan ilke, sistem, usul, tarik’ anlamlarını karşılar şekilde kullanılmıştır.

“Birisini biriyle silsile idüp tarikât kardaşları olmak yolda var mıdır?”

Anlamı: Birinin başka biriyle silsile kurup tarikât kardeşi olması yolda var mıdır?” (*Erkânâme 1*: 77)

“Gel iy tâlib gümânı ko yakîn ol / Yakîn ehline bu yolda emîn ol” (*Dil-güşâ*: 96)

Anlamı: Ey talip! Şüpheyi bırak, muttaki ol / Muttakilere bu yolda güvenir ol.

“...kişi dutduğu yerin cellâdı olmuş gerek bu yolda yüz görmek olmaz, sırâtü’l-mustakîmdir. Yol mürşid üstinden aşar.

Anlamı: ...kişi tuttuğu yerin cellâdı olmalıdır, bu yolda yüz vermek olmaz, dosdoğru yoldur, yol mürşidi bile aşar.” (*Şeyh Safî Buyruğu*: 439)

“Yol erinden sora yolda müşkilin / Yol erinden hâsil ide hâl dilin” (*Saraynâme*: 131)

Anlamı: Yolda olan sorununu bir mürşid-i kâminden sor. / Bir mürşid-i kâminden öğren hâl dilini.

“Şeyh Safî hazretlerine yol telkîn eyledi.” (*Hızırnâme*: 63)

Anlamı: Şeyh Safî hazretlerine yolu öğütledi.

“Tarikat ne ile tamâm olur? [Hazret-i Ali]: ‘Anunla tamam olur ki, yolun incesine gide, gittiği yol böyle ince ola ki, hiçbir yol andan ince olmaya...’

Anlamı: Tarikat nasıl tamamlanır? [Hazret-i Ali]: ‘Yolun incesine gitmekle tamamlanır. Yol öylesine incelik ki ondan daha ince yol olmaz...’ (*Kitâb-ı Cabbâr Kulu*: 335)

“...yol mürşid üstinden aşar. Anlamı: ...yol mürşidden önemlidir.” (*Şeyh Safî Buyruğu*: 439)

“...bu yola gelmek var, dönmek yok, gelenün malı, dönenün başı...”

Anlamı: ...bu yola gelmek var, dönmek yoktur; gelenin malı, dönenin başı...” (*Şeyh Safî Buyruğu*: 309)

4. Yol Erkân

Türkçe Sözlük'te “yol: Uyulan ilke, sistem, usul, tarz, tarik” (2011: 2602) şeklinde ifade edilmişken Gökbel'in sözlüğünde;

“yol: 1. Tarikat, tarikat bilgisi, tarikatta davranış, Hakk'a giden ve insanı ilahi huzura ulaştıran vasıta. 2. Erkan-ı Fahire olarak da bilinen yol, ‘tarikat’ karşılığı olarak kullanılmakla beraber Bektaşiler, Bektaşi yolu ya da Bektaşi tarikati dedikleri zaman Bektaşi öğretisi gereğince hareket etmek, bu kurallara uyum sağlamak, bu amaçla gereğini yerine getirmek anlamlarını içermektedir...” (2019: 929)

Türkçe Sözlük'te “erkân: 1...2. yol, yöntem...” (2011: 810), Korkmaz'da “Erkân: ...2. Tarikat ulularının koyduğu ve tarikatın yasası durumunda olan ilkeler, kurallar ve törenler bütünü: erkân-ı tarikat...” (1994: 119), Gökbel'de “erkân: 1. Kurallar. Tarikat uluları tarafından konulan ve tarikatın yasası durumunda olan ilkeler, kurallar ve törenlerin tamamı; erkân-ı tarikat...” (2019: 277) şeklinde tanımlanmıştır. *Türkçe Sözlük*'te “yol erkân: Usul, yöntem, davranış bilgisi” (2011: 2604) şeklinde ifade edilmiştir. Metinlerden alınan aşağıdaki örnek cümlelerde de görüleceği gibi “yol erkân” sözcüklerinin birlikte kullanıldığı ikilemeli örneklerde yol “tarikat” karşılığı olarak kullanılırken yol erkân “tarikatın kural ve ilkeleri” anlamını ifade etmektedir. Aşağıdaki örneklerde bu anlam açıkça görülmektedir.

“Yâ Şeyh! Tâlibe yolu erkânı şöyle buyuralım ki bize mahcir yer kalmaya”
(*Hızırnâme*: 183)

Anlamı: ‘Ey Şeyh! Talibe tarikatın ilkelerini, kurallarını üzerimize düştüğü şekilde şöyle öğretelim.’

“İmdi Muhammed Ali işledi bu yol ve erkân andan kaldı.

Anlamı: Muhammed Ali işledi, bu tarikat (yol erkân) ondan kaldı.” (*Erkân-nâme 1*: 197)

“...helvâdan bâkî kalan sâ'ir olan ehl-i tarikata göndersünler zîrâ ol helvâya cefne helvâsı dirler olmayınca olmaz zîrâ bu yol ve bu erkân Hazret-i Adem'den kalmışdır.

Anlamı: ...helvadan geri kalan diğer tarikat ehline göndersinler. Çünkü bu helvaya cefne helvası derler. Olmayınca olmaz. Zira bu tarikat ve bu kural Hz. Adem'den kalmıştır.” (*Fütüvvetnâme-i tarikat*:93)

5. Yol Terimi İle Nitelenen Şahıslar İle İlgili Söz Varlığı

5.1. Yol Atası

Türkçe Sözlük, *Tarama Sözlüğü*, Gökbel'in *Ansiklopedik Alevi-Bektaşi Terimleri Sözlüğü*, Parlatur'ın *Açıklamalı İslâmî Terimler Sözlüğü*, Soyger'in *Hünkâr Ansiklopedik Bektaşilik Sözlüğü* ve Akgül'ün *Pir Sultan Abdal Sözlüğü*'nde; yol atası ile ilgili madde başı bulunmamaktadır. *Türkçe Sözlük*'te “Ata: 1. Baba. 2. Dede-lerden ve büyükbabalardan her biri...3. Kişinin geçmişte yaşamış olan büyükleri” (2011: 179), *Tarama Sözlüğü*'nde “Ata: 1. Baba. 2. Bektaşi Şeyhi” (A-B, 2009: 270) ve *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te “Baba, ata” şeklinde tanımlanmıştır. Metinlerden alınan aşağıdaki örnek cümlelerde de görüleceği gibi “yol atası: yolun büyüğü veya mürşit” anlamında kullanılmıştır.

“...akd-i tarik vechi birle andan bu kelâmları yol atası veyâhûd bir sâhib-i tarik yol kardaşı ol mübtedîye tevbe telkîn eyleye...”

Anlamı: ...yolun şeyhi ya da tarikatta bulunan yol kardeşi (musahib veya tarikatta bulunan birisi) ona şu tövbeyi telkin eyler..." (*Erkânâme 1: 101*)

"...Mikâil yol atası oldu ve İsrâfil yol karındaşı oldu..."

Anlamı: ...Mikail yol atası oldu ve İsrafil yol kardeşi oldu..." (*Fütüvvetnâme-i tarikat: 97*)

"Andan ol kimesne bir yol atasını kabûl ide erkân mucibince

Anlamı: Bundan sonra tarikata girecek kişi erkân gereğince bir mürşit seçmelidir." (*Şeyh Safî Buyruğu: 219*)

5.2. Yol Düşmanı

Türkçe Sözlük, Tarama Sözlüğü, Korkmaz'ın; Alevilik-Bektaşilik Sözlüğü, Gökbel'in; Ansiklopedik Alevi-Bektaşi Terimleri Sözlüğü, Parlatır'ın; Açıklamalı İslâmî Terimler Sözlüğü, Soyuer'in; Hünkâr Ansiklopedik Bektaşilik Sözlüğü ve Akgöl'ün; Pir Sultan Abdal Sözlüğü'nde yol düşmanı terimi ile ilgili madde başı bulunmamaktadır. Erkânâme'1'den alınan aşağıdaki örnek cümlede de görüleceği gibi "yol düşmanı: Hak-Muhammed-Ali inancını tanımayan" anlamında kullanılmıştır.

"Ve dahi Şeyh Sadreddin eydür: Münâfık kimdür? Şeyh Safî eydür: 'Münâfık oldur ki evliyâ kelâmın işide ve evliyâ kelâmın hak bilmeye ve gönünde kin, kibir duta ve hased ola ve yol düşmânına yoldaş ola ve gaybet söyleye ve yalan, münâfık oldur' dedi.

Anlamı: Şeyh Sadreddin: Münafık kimdir? Şeyh Safî: 'Münafık, evliya sözünü duyduğu halde bunu doğru kabul etmeyip, gönünde kin, kibir ve haset tutan, yol düşmanı ile birlikte olan, gıybet eden ve yalan söyleyen kişidir.' dedi." (*Erkânâme 1:54*)

5.3. Yol Ehli

Sözlüklerde "yol ehli / yol erbabı: Tarikata, yola girmiş, Ali yolunu, pir yolunu tutan can" (Gökbel, 2019: 929) ve "yol ehli: 1. Muhammed-Ali yoluna girmiş, bir pir'e ikrar vermiş, yolun bütün inceliklerini bilen kişi. 2. Derviş" (Akgöl, 2012: 373) şeklinde tanımlanmıştır. Metinlerden alınan aşağıdaki örnek cümlelerde de görüleceği gibi "yol ehli: Muhammed-Ali yoluna girmiş, bir pir'e ikrar vermiş, yolun bütün inceliklerini bilen kişi" anlamında kullanılmıştır.

"Yine suâl itdiler ki: Güzel pâdişâhım bir kimse yol ehli olsa bir kimse ile musâhib olsa ol musâhib olduğu kimse yola gelmese andan geçüp bir yol ehli kimse ile musâhib olmak yolda var mıdır?"

Anlamı: Sordular: 'Güzel Padişahım! Bir kişi yol içinde olsa ve biriyle musahip olsa, ancak musahibi yola gelmese, o kişinin musahibini bırakıp yol ehli biriyle musahip olması yolda var mıdır?' (*Erkânâme 1: 73,74*)

"Her kimün birâderi yol içinde olmasa anı bırakıp yolda olan karındaşla yola gitmek gerek zîrâ kim yol ehli yoldan kalmaz..."

Anlamı: Bu yol içinde olan kişinin eğer kardeşi yol içinde değilse onu terk etmesi ve yolda olan bir kardeşle yola gitmesi vacip ve gereklidir. Çünkü yol ehli yoldan kalmaz..." (*Şeyh Safî Buyruğu: 305*)

5.4. Yol Kardeşi

Sözlüklerde "yol ehli / yol erbabı: Tarikata, yola girmiş, Ali yolunu, pir yolu-

nu tutan can” (Gökbel, 2019: 929) ve “yol ehli: 1. Muhammed-Ali yoluna girmiş, bir pir’e ikrar vermiş, yolun bütün inceliklerini bilen kişi. 2. Derviş” (Akgül, 2012: 373) şeklinde tanımlanmıştır. Sözlükte ‘musahip’ sözcüğü;

“Musahip: Sohbet arkadaşı, manevi kardeş. İkrar verecek ve nasip alacak erkek ve kadının (karı-koca) seçtiği kefil anlamında eş; yol arkadaşı, yol kardeşi. Başka bir ifade ile Alevi yoluna mensup evli iki kişinin eşleriyle birlikte, ahirete kadar kardeş kalacaklarına, birbirlerini koruyup kollayarak birlik ve beraberlik içinde yaşayacaklarına, toplumun ve dedenin huzurunda söz vermeleri suretiyle gerçekleştirilen akrabalık. Yol kardeşliği” (Gökbel, 2019: 627).

şeklinde tanımlanırken verilen tanımda ‘musahip’in ‘yol kardeşi’ anlamına geldiği de görülmektedir. Metinlerden alınan aşağıdaki cümlelerde de görüleceği gibi “yol kardeşi: bir pir’e ikrar vererek tarikata veya yola girmiş bulunan kişiler” anlamında kullanılmıştır.

“İmdi, mü’min olan kişi gerekdür ki ahd itdüğün yerine getüre, yol ehli kardeşlerin işin bitüre, kâdir olduğunca her gördüğüne tevâzu’ idüp hizmet yitüre.

Anlamı: Öyleyse mümin olan kişi verdiği sözü yerine getirmeli, yolda bulunan kardeşlerinin işlerini tamamlamalı ve yapabildiği kadar her gördüğüne alçak gönüllülük içinde hizmet etmelidir” (*Şeyh Safî Buyruğu*: 231)

“...yol atası veyâhüd bir sâhib-i tarîk yol kardaşı ol mübtediye tevbe telkîn eyleye...

Anlamı: ...yol atası ya da tarikat ehli biri ona şu tövbeyi telkin eyler...” (*Erkânâme 1*: 101)

5.5. Yol Eri

Dîvânü Lugât-it Türk ve Orhon Yazıtları’nda “Er: erkek, adam” (2006: 184-2014: 139) *Tarama Sözlüğü*’nde “Er: 1. Koca, zevç. 2. Erkek, kişi. 3. Yiğit, bahadır, kahraman” (2009: 1483). “yol eri: Sâlik, tarîk ehli, yolcu.” (2009: 4654) ve Gökbel’de;

“yol eri: Allah’a giden yolda taliplere, müridlere en güzel şekilde rehberlik edebilecek, onları yoldaki tehlike ve yol kesicilerden koruyup bir bir geçirecek ve yolun sonuna kadar ulaşmayı başarabilecek nitelikte, ilim ve irfan sahibi mürşid-i kâmil. Yol eri, izini takip edeni Cenâb-ı Hakk’a götürür” (2019: 930)

anlamlarında kullanılmıştır. (*Velâyetnâme*: 125)’te ‘yol eri’ ifadesiyle belirtilen Ahmed Yesevî’dir. Ahmed Yesevî’nin tarikat içerisindeki konumu itibarıyla buradaki yol eri sözcüğünün de ‘mürşit, mürşid-i kâmil ve şeyh’ kavramını karşıladığı görülür. Metinlerden alınan aşağıda yer alan diğer örnek cümlelerde yol eri ifadesiyle “rehber, mürşit, mürşid-i kâmil, şeyh...” anlamları ifade edilmiştir.

“Yol erinden sora yolda müşkilin / Yol erinden hâsıl ide hâl dilin” (*Saraynâme*:131)

Anlamı: Yolda olan engeli bir Mürşid-i kâmil’e sor / Sözlerin hakikatlerini bir mürşid-i kâmilden öğren.

“Bendden âzâd itmeyince Haydârı / Orucumı açmayum iy yol eri” (*Velâyetnâme*:125)

Anlamı: (Hacı Bektâş-ı Velî): ‘Haydar’ ı bağlarından kurtarıncaya kadar oru-

cumu açmayayım' dedi.

“Bu yolda yol erine yoldaş olgıl / Ayak olma yol içinde baş olgıl” (*Dilgüşâ:75*)

Anlamı: Bu yol içinde bir mürşide arkadaş ol / Yol içinde çalış derece sahibi ol.

5.6. Yol Oğlu

Türkçe Sözlük'te yer almayan 'yol oğlu' terimi Korkmaz'da “yol oğlu: Tarikata girmiş, kendini bu inanca vermiş can” (1994: 380). *Tarama Sözlüğü*'nde; Pir Sultan Abdal'ın bir dörtlüğü örnek verilerek “yol oğlu: Fedayi, kurban” (2009: 4657) ve Gökbel'de “yol oğlu: 1. Tarikata veya yola girmiş, kendini bu inanca vermiş can. 2. Bektaşiliğin Babagan kolundan derviş. 3. Tarikat kapısı” (2019: 931) şeklinde tanımlanmıştır. Bektaşilikte; Hacı Bektaş-ı Veli'nin evlenip evlenmediği ile ilgili iki görüş vardır. Hacı Bektaş-ı Veli'nin hiç evlenmediği onun iman ve erkânını, yol evladı denen manevî varislerin sürdürdüğü nefes evlatları (mücerretler) ismini alırken Hacı Bektaş-ı Veli'nin evlendiğini ve kendilerinin de onun soyundan geldikleri iddiasında bulunan Çelebiler'e de bel evladı denilmektedir. (Öztürk: 212). Aşağıda yer alan cümlelerde “yol oğlu: tarikata girmiş, ikrâr vermiş kişi.” anlamında kullanılmıştır.

“...çünkü ikrâr virdi geldi belî didi, tarikat içinde yol oğlu oldu...”

Anlamı: ...çünkü talip olan kişi ikrar verip 'evet' demiş, tarikat içinde yol oğlu olmuştur...” (*Şeyh Safî Buyruğu: 101*)

“Ba'dehû mürebbilik şol kimsenin hakkıdır ki, evliyânın tarıkında hiçbir vecihle kusûru olmaya. Ve hem evliyânın tarîkı içinde yirmi sekiz suâl vardır. Anı bilüp cevap vire...dokuzuncu kimin oğlusun deseler, eyit yol oğluyum. Onuncu yol kimindir deseler, eyit Muhammed Ali'nindir...”

Anlamı: Mürebbilik şu kimsenin hakkıdır: 'Evliya tarikatında hiçbir kusuru olmamalı. Evliya tarikatında var olan yirmi sekiz soruya cevap verebilmeli'... Dokuzuncu soru: 'Kimin oğlusun?' deseler. Cevap ver: 'Yol oğluyum' Onuncu soru: 'Yol kimin?' deseler. Söyle: 'Yol Muhammed-Ali'nindir.'” (*Erkânâme 1: 141*)

5.7. Yol Talibi

Korkmaz'da “Talip Ar. (tâlib. İsteyen) a. 1- Tarikata girmek isteyen, Bektaşî olmak isteyen kimse. 2- Bu amaçla ikrar ayinine alınan kimse” (1994: 342) Gökbel'de “talip: Yola erkâna girme hevesinde olanlara, Alevilik ve Bektaşilikte bu ad verilir... İkrar verip nasip alan kimseye de talip denir” (2019: 848) ve Parlatır'da “talip a. [Ar.] 1... 2. tas. Bir tasavvuf yoluna girmeyi amaçlayan kimse anlamında kullanılan tasavvufî terim” (2017: 638) tanımlanmıştır. Türkdoğan'da talip kavramı;

“Tâlib: Alevî toplumsal hiyerarşi modelinde ilk aşama, Talip kademesidir. Talip, musahip olmak için tüm hazırlığını yapan, görgü ayininde gereken pratiklerin yürütülmesine talepte bulunan kişidir... Kısacası, Alevî buyruğuna göre, 'talip demek, musahip ve mürebbisine ikrar veren, bir dilden konuşan' demektir.” (2018: 236)

şeklinde açıklanmıştır. Aşağıdaki örnek cümlede de görüleceği gibi 'yol talibi' tanımlarda verilen anlamında kullanılmıştır.

“...Yol tâlibi olan kimesne gerekdür ki üstâd nefesiyle yürriye emrine kâil ola, evliyaya îmân getüre...”

Anlamı: ...Yola talip olan bir kişinin müşhidinin nefesiyle yürümesi, emri yerine getirmesi, evliyaya inanması gerektir..." (*Şeyh Safî Buyruğu*: 65)

5.8. Yoldaş

Türkçe Sözlük'te yer almayan sözcüğün *Tarama Sözlüğü*'nde "yoldaş koşmak: yol arkadaşı yapmak; yoldaşlaşmak: yol arkadaşlığı yapmak" (2009: 4654) ve Uludağ'da "yoldaş: aynı tarikatten olan" (2002: 380) şeklinde açıklandığı görülmektedir. Yoldaş terimi aşağıda yer alan cümlelerde "yol arkadaşı, musahip ve bir amacı gerçekleştirmek için birlikte hareket edenlerden her biri." anlamlarını karşılayacak şekilde kullanılmıştır.

"Bu yolda yol erine yoldaş olgıl / Ayak olma yol içinde baş olgıl" (*Dil-güşâ*: 75)

Anlamı: Bu yol içinde bir müşide arkadaş ol. / Yol içinde çalış derece sahibi ol.

"Silâhın ihlâsı gazâyâ varmakdur...silâhın noksanluğu yoldaşını bırakmaktır ve silâhın çirkinliği yoldaşına hıyanet etmektir..."

Anlamı: Silahın ihlası gazaya gitmektir...silahın noksanlığı yoldaşını bırakmaktır, silahın çirkinliği yoldaşına hıyanet etmektir..." (*Fütüvvetnâme-i Tarikat*: 257)

"Ol zamân Şâh'a secde ettim. 'Yoldaş ol yâ Şâhım' diye secde eyledim" (*Hızırnâme*: 548)

Anlamı: O zaman Şâh'a secde ettim. 'Ey Şâhım! Yol arkadaşım ol.' diye secde eyledim.

"...Sana düşmanlık idene sen dostluk itdün. Allah yoluna da'vet itdün. Nice kâfirleri îmâna getürdün. Kalmışları menziline yitürdün. Niceler yoldaş oldu sana bile..."

Anlamı: ...Size düşmanlık edenlere siz dostluk gösterirsiniz. Allah yoluna davet edersiniz. İnancı olmayanları mü'min edersiniz. Yolda kalmışları, gidecekleri yere ulaştırırsınız. Pek çok insan size yoldaş oldular..." (*Kitâb-ı Cabbâr Kulu*: 494)

"Hem yol eri ola yolda yoldaşı / Hem göre bu nakş içinde Nakkâş'ı" (*Saraynâme*: 344)

Anlamı: Müşid-i kâmil yol arkadaşı olsun / Bu yaratılanlar içinde yaratıcıyı görsün.

"...zîrâ kim yol ehli yoldan kalmaz, heman cehd idüp bir münâsib musâhib yoldaşla menzile yetmek gerek..."

Anlamı: ...yol ehli yoldan kalmaz, o durumda hemen gayret edip uygun bir musahip yoldaşla hedefe doğru yürümelidir..." (*Şeyh Safî Buyruğu*: 305)

"...bu cümle zikr itdüğüm velâyet kerâmet degül midür kankınızın öyle itmeye elinden gelür hâlâ sizden bana yoldaş olmadığı takdîrce elbetde ben ana varmayınca olmazum varurum.

Anlamı: ...bütün bu anlattıklarım velayet değil mi? Bunları yapmak hanginizin elinden gelir. Sizler bana yol arkadaşı olamazsanız da ben gideceğim" (*Velâyetnâme*: 446)

“Lâkin tâlib-i Hak olan kimesne bir pir eteğin dutup yola giden kardaşlarıyla yoldaş olup bir kâmil mürşid bulup mürebbi idinüp anın kullığında sıdkla bel bağlayup dura...”

Anlamı: Hak tâlibi olan kişi bir pir eteği tutup yolda olan kardeşleriyle yoldaş olsun, bir kâmil mürşit bulup sadakatla ona uysun...” (*Şeyh Safî Buyruğu*: 441)

6. Yol İle İlgili Diğer Kavramlar

6.1. Allah Yolu

Kitâb-ı Cabbâr Kulu'ndan alınan aşağıda yer alan cümlelerde “Allah yolu: Allah'ın emir ve yasaklarının bildirildiği ve dört kapının ilki olan şeriat” anlamında kullanılmıştır.

“[Hazret-i Ali]: ‘Sen öyle yürürdün yâ Rasûla’llah ki, Allah emri üzere yürürdün...Allah yoluna gitdün...Allah yoluna da’vet itdün’ Anlamı: [Hazret-i Ali]: ‘Siz Allah’ın emirleri üzerine yürürdünüz ey Allah’ın elçisi...! Allah yoluna gittin...Allah yoluna davet ettin.’” (*Kitâb-ı Cabbâr Kulu*: 494)

“Âdem’e secdeyi melekler kıldı. Azâzîl secde itmedi. Allah yoluna gitmedi. Anın için merdûd oldu Anlamı: Melekler Âdem’e secde etti. Azâzîl secde etmedi. Allah yoluna gitmedi. Bu yüzden kovuldu.” (*Kitâb-ı Cabbâr Kulu*: 478)

6.2. Ali Yolu

Sadece Akgül’ün sözlüğünde madde başı olarak yer alan terim “Aliy-ül Mur-taza Yolu: 1. Ali’nin kurduğuna inanılan tarikat yolu. Alevilik. 2. Ali’nin düşünce ve eylemlerinin benimsenerek devam ettirilmesi” (2012: 34) şeklinde tanımlanmıştır. *İlm-i Câvidân*’dan alınan aşağıdaki cümlede “Ali’nin yolu: Hazret-i Ali’nin düşünce ve eylemlerinin benimsenerek devam ettirilmesi.” anlamında kullanılmıştır.

“Men Virâniyem, Ali’nin yoluna / Cân baş virmişem, ayne’l-yakîn” (*İlm-i Câvidân*: 213) Anlamı: Ben, Ali’nin düşünce ve eylemlerine olan bağlılığımdan harabım / Canımı onun yoluna verdim.

6.3. Muhammed-Ali Yolu

Gökbel’in sözlüğünde;

“Hak-Muhammed-Ali: ...gerçekte bu üçlerde yer alan ‘Hakk’ın, aşkın bir yaratıcı olan Allah’ı; ‘Muhammed’in, genel anlamda ‘nübüvvet’i, yani peygamberliği; ‘Ali’nin de tasavvuftaki ‘velayet’i, yani ermişliği ifade ettiği söylenebilir. Bu durumda ‘Hak-Muhammed-Ali’ kavramı; Allah’ı, Hz. Muhammed’in peygamberliğini ve Hz. Ali’nin velayetini dile getirmektedir...” (2019: 351).

Metinlerden alınan aşağıda yer alan cümlelerde de görüleceği üzere ‘Muhammed-Ali Yolu’ ifadesiyle ‘Muhammed’in nübüvveti (Peygamberliği) ve Ali’nin velayeti’ anlamı ifade edilmiştir.

“Andan İmâm Ca’fer hazretleri mürebbi kapısındaki üç farzı telkin eyledi: Birinci farz oldur ki, mürebbisine teslim ola. Andan ne çıkar dersin ya Şeyh, andan o çıkar ki Ali-Muhammed’in yoluna giregör, yolu, erkânı yerini ala...” (*Hızırnâme*: 131)

Anlamı: Sonra İmam Cafer hazretleri mürebbi kapısında bulunan üç farzı

tavsiye etti. Birinci farz: ‘Mürebbiye teslim olmaktadır.’ Bundan ne olur diye düşünürsen ey Şeyh! Ondan şu çıkar: ‘Ali-Muhammed’in yoluna gir, yol ve erkân yerini alsın...’

“Ba’dehû mürebbilik şol kimsenin hakkıdır ki ...ve hem evliyânın tarîkı içinde yirmi sekiz suâl vardır. Anı bilüp cevâb vire...on birinci deseler Muhammed-Ali’nin yolu kangıdır. Cevâb vir ki evvel şeriat, ikinci tarikat, üçüncü ma’rifet, dördüncü ilm-i hakikat...Anlamı: Mürebbilik şu kimsenin hakkıdır...evliya tarikatında var olan yirmi sekiz soruya cevap verebilmeli...on birinci sorsalar Muhammed-Ali’nin yolu hangisidir? Şöyle cevap ver: ‘ilki şeriat, ikincisi tarikat, üçüncüsü ma’rifet, dördüncüsü hakikat...’ (Erkânâme 1: 140, 141)

“Muhammed-Ali’nin yolunda ne var ise Şeyh Safi hazretlerine telkin eyleyip dört kapının hâlini şerh eyledi” (Hızırnâme: 64)

Anlamı: Muhammed-Ali’nin yolunda ne varsa Şeyh Safi Hazretleri’ne öğütleyip dört kapının durumunu açıkladı.

6.4. Muhammed-Ali(nin) Yolu ve Erkânı

Aşağıda yer alan cümlelerde “yol” ile birlikte “erkân” sözcüğü de yer almaktadır. “Ali-Muhammed(in) Yolu: Muhammed’in nübüvvetini (Peygamberliğini) ve Ali’nin velayetini” ifade etmektedir. Sözlükte “erkân: 1. Kurallar. Tarikat uluları tarafından konulan ve tarikatın yasası durumunda olan ilkeler, kurallar ve törenlerin tamamı; erkân-ı tarikat...” (Gökbel, 2019: 277) şeklinde tanımlanmıştır. Örnek cümlelerde “Erkân: Ali-Muhammed’in yolu’nun içinde olan kurallar.” anlamını ifade etmektedir. Dolayısıyla “Ali-Muhammed(in) yolu ve erkânı: Muhammed’in nübüvvetini (peygamberliğini); Ali’nin velayetini ifade ettiği yol ve bu yolda bulunan kurallar” şeklinde açıklanabilir.

“...Ali-Muhammed’in yolu ve erkânının Hak idiğın bilesin” (Hızırnâme: 175)

Anlamı: ...Ali-Muhammed’in yolu ve erkânının hak olduğunu bil.

“İmâm Ca’fer Hazretleri Şeyh Safi Hazretlerine on iki farzı telkîn eyledi... on birinci evliyâ tarîkı Muhammed-Ali’nin yolunda ve erkânında ne var ise buyruğunu yerine getirmeyi tâlibe râh ola” (Hızırnâme: 104)

Anlamı: İmam Cafer Hazretleri, Şeyh Safi Hazretleri’ne on iki farzı öğütledi...on birinci farz: ‘Muhammed-Ali’nin yolunda ve erkânında ne varsa buyruğunu yerine getirmek talibe görev olmalı.’

6.5. Cehennem Yolu

Kitâb-ı Cabbâr Kulu’ndan alınan aşağıdaki örnekte de görüleceği üzere “Cehennem yolu: Günahkâr kulları, ahiret hayatında azap göreceği yere götüren yol.” anlamında kullanılmıştır.

“Selmân-ı Farişî eydür: ‘Yâ Ali! Mahşer olup, her kişünün hayrı şerri tartılır. Cehennem’e gidecek gidüp, Cennet’e girecek gireceği mahalde, Cehennem yolunu savuşup, Cennet yoluna doğrulduktan sonra korku kesilmez mi?’

Anlamı: Selmân-ı Farişî: ‘Ey Ali! Mahşer gününde herkesin sevap ve günâhları tartılır. Cehennem’e gidecekler gittikten sonra, Cennet’e girecek olanlar Cehennem’in yolunu geçip Cennet yoluna doğru ilerlerse korku biter mi?’ (Kitâb-ı Cabbâr Kulu: 420)

6.6. Cennet Yolu

Kitâb-ı Cabbâr Kulu'ndan alınan aşağıdaki örnekte de görüleceği üzere “Cennet yolu, iyi kulları ahiret hayatında iyilik görecekları yere götüren yol.” anlamında kullanılmıştır.

“Selmân-ı Farişî eydür: ‘Yâ Ali! Mahşer olup, her kişünün hayrı şerri tartılır. Cehenneme gidecek gidüp, Cennet’e girecek gireceği mahalde, Cehennem yolunu savuşup, Cennet yoluna doğruduktan sonra korku kesilmez mi?’

Anlamı: Selmân-ı Farişî: Ey Ali! Mahşer gününde herkesin sevap ve günâhları tartılır. Cehennem’e gidecekler gittikten sonra Cennet’e girecek olanlar Cehennem’in yolunu geçip Cennet yoluna doğru ilerlerse korku biter mi?” (*Kitâb-ı Cabbâr Kulu*: 420)

6.7. Evliyâ Yolu

Gökbel’in sözlüğünde;

“evliya: Allah’ın sevgisine, ilgisine ve yardımına nail olan kişiler. Allah’a yakınlık derecesini kazanmışlar. O’nun dostu olmuş kimseler anlamındadır... Tarikatlarda, özellikle de Bektaşilikte üçler, yediler, kırklar, abdallar, aktab, evtad, nücebâ ve nücebâ diye derecelendirilenler evliya’dırlar.” (2019: 283)

şeklinde tanımlanmıştır. Aşağıda yer alan örneklerde de görüleceği gibi ‘Evliyânın yolu: 1. Evliyanın (Allah’ın veli kulunun) yaşayışı. 2. Evliyanın (Allah’ın veli kulunun) fiziki ve sözel ibadet şekillerinin hepsi.’ anlamlarını karşılar şeklinde kullanılmıştır.

“...bir kişi tarikat ehli olsa evliyânın yolın gözlese, erenler izin izlese...

Anlamı: ...bir kişi tarikat ehli olsa, evliyanın yolunu gözlese erenler izini takip etse...” (*Şeyh Safî Buyruğu*: 341)

“...biri hâl ehli olup evliyânın yolın erkânın bilüp Hak edebi gönül korkısı çeküp tarikat içinde kendü öz yolın şaşırmayup doğru yürise... Anlamı: ... biri hal ehli olup evliya yolunu ve erkânını bilip Hak edebi, gönül korkusu çekip tarikat içinde kendi hakiki yolunu şaşırmadan doğru yürüse...” (*Şeyh Safî Buyruğu*: 335)

6.8. Hak Yolu

Sözlükte “Hak: 1. Allah. 2. İnkârı imkânsız şey, gerçek. 3. Hak yaratıcı, halk yaratılandır. 4. Hak gerçektir, karşıtı batıldır. 5. ...” (Gökbel, 2019: 348) şeklinde tanımlanmıştır. Aşağıdaki cümlede de görüleceği gibi “Hak yolu: Allah’ın emir ve yasaklarını ifade eden dört kapının ilki olan şeriat” anlamında kullanılmıştır.

“...mürebbi olan kişi gerekdür ki dünyaya meyl-i muhabbet itmeye, Hak yolunda varını tufeyl ide...

Anlamı: ...mürebbi olan kişinin kalbinde dünya sevgisi olmamalı, dünyaya meyletmemeli, varını yoğunu Hak yoluna sarfetmeli...” (*Şeyh Safî Buyruğu*: 163)

6.9. Hilaf Yol

Devellioğlu’nda “hilâf: 1. karşı, zıd. 2. yalan” (2010: 424) şeklinde ifade edilmiştir. *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*'ndan alınan örnek cümlelerde de görüleceği gibi ‘Hilaf yol: Allah’ın emir ve yasaklarına aykırı yaşam.’ anlamında kullanılmıştır.

“Hilâf yola niye gitdün? / Allâh’ı niye inkâr itdün? Anlamı: Allah’ın sevmediği yola niye gittin? / Allâh’ı niye inkâr ettin?” (*Kitâb-ı Cabbâr Kulu*: 176)

“Hilâf yola gitmişem ben / Çok günâhlar itmişem ben.

Anlamı: Allah’ın sevmediği yola gitmişim ben. / Çok günahlar etmişim, ben.” (*Kitâb-ı Cabbâr Kulu*: 179)

6.10. Mustafa Yolu

Dil-güşâ’dan alınan aşağıdaki örnekte “Mustafa yolu: Peygamber Efendimiz (s.a.v.)in sünneti” anlamında kullanılmıştır.

“Meger Mustafâ yolundan gafilsin / Anunçün tekebbürsin fuzûlsın” (*Dil-güşâ*: 112)

Anlamı: Meğer Muhammed Mustafâ (s.a.v.)nın sünnetinden habersizsin / Onun için kibirli ve gereksizsin.

6.11. Pirlerin Yolu

Parlatır’ın sözlüğünde; “Pir: ‘Koca, yaşlı adam, ihtiyar.’ olarak tanımlanan bu söz, bir tarikatın kurucusu veya öncüsü anlamında terim, eşanlamısı ‘mürşid, velî, şeyh’...” (2017: 553). Gökbel’in sözlüğünde pir kavramı;

“Pir: 1. Tarikatın kurucusu, yayıcısı, önderi olan ve tarikatta en yüksek aşamada bulunan kimse. Pir, Tanrı bilgisine ulaşmış, Tanrı sevgisini kazanmış kişidir; yol göstericidir, mürşittir. Müritlerin doğru yolu bulmalarına ve o yolda ilerlemelerine yardımcı olur. Bir anlamda Hz. Muhammed’in vekili sayılır...” (2019: 738)

şeklinde tanımlanmıştır. *İlm-i Câvidân*’dan alınan aşağıda yer alan cümlede de görüleceği gibi “Pirlerin yolu: Tarikat kurucularının, mürşitlerin, rehberlerin yaşayış şekli.” anlamında kullanılmıştır.

“İmdi ey tâlib! İnsân olana farz ve vâcibdir ki, kendi merâtibi ne ise bile ve göre ve pîrlerin yoluna vara.” (*İlm-i Câvidân*: 97)

Anlamı: Ey talip! Şimdi insan olana gerekli olan kendi derecesini bilmeli ve mürşitlerin yoluna gitmeli.

6.12. Salihler Yolu

Sözlükte“sâlih, sâliha (a.s. salâh’dan c.: sâlihûn, sulehâ): 1. yarar, elverişli, iyi, uygun, yakışır. 2. salâhiyeti (yetkisi) ve hakkı olan. 3. dinin emrettiği şeylere uygun harekette bulunan...” (Devellioğlu, 2010: 1071) şeklinde tanımlanmıştır. *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*’ndan alınan aşağıdaki örnekte salihler yolu ifadesi ‘Allah dostlarının, iyi insanların yaşayış şekli.’ anlamında kullanılmıştır.

“Eğer Hak Teâlâ’nun emrini tutmazsan, birliğini ikrâr itmezsen, sâlihler yoluna gitmezsen... Anlamı: Eğer Allâhu Teâlâ’nın emirlerini yerine getirmezsen, birliğini dilinle söylemezsen, Allah dostlarının, iyi insanların yolundan gitmezsen...” (*Kitâb-ı Cabbâr Kulu*: 534)

6.13. Takva Yolu

Kitâb-ı Cabbâr Kulu’ndan alınan aşağıdaki örnekte “Takva yolu: dinin emir ve yasaklarında hassaslık göstermek.” anlamında kullanılmıştır.

“Takvâ yoluna gideyim diyen kişi, hiçbir cân incitmeye... Anlamı: Allâh’tan

çekinerek, dinin yasak ettiği şeylerden kaçınan kimse hiçbir canı incitmemelidir...” (*Kitâb-ı Cabbâr Kulu: 593*)

6.14. Yol Cüzzamı

Sözlükte “cüzâm (a.i.): insan vücudunda onulmayan çıbanlar ve yaralar meydana getiren miskin hastalığı” (Devellioğlu, 2010: 169) şeklinde tanımlanmıştır. *Erkânâme I*’den alınan aşağıda yer alan cümlede yol cüzzamı yola ihanet edenler, yalan söyleyenler.’ anlamında kullanılmıştır.

“Bir kimse cüzâm olsa cümle halk andan kaçır, ikrah iderler. Tarikat cüzâmı dahi yalan söyleyendir. Bir kimsenin cesedi cüzâm olsa andan bedene zarar yeter. İmdi yol cüzâmından dahi îmâna zarar gelur gâyet hazer idesiz.

Anlamı: Bir kimse hastalıklı olsa bütün halk o hastalıklı kişiden uzak durur. Yalan söyleyen de tarikat cüzzamıdır. Nasıl ki beden de görünen cüzzam hastalığından yine bedene zarar ulaşırsa yol cüzzamı olan kişinin zararı da imandır. Son derece dikkatli olunuz.” (*Erkânâme I: 153*)

7. Yol İle İlgili Birleşik Fiil veya Deyimler

7.1. Yola Boyun Virmek

Gökbel, Soyger, Parlatur, Uludağ ve Akgül’ün sözlüklerinde “yola boyun vermek” ile ilgili madde başı bulunmamaktadır. *Tarama Sözlüğü*’nde “boyun vermek (boy vermek): 1. İtaat ve inkiyat etmek, teslim olmak, boyun eğmek” (2009: 656) şeklinde tanımlanmıştır. Metinlerden alınan aşağıda yer alan cümlelerde de görüleceği üzere ‘yola boyun vermek: 1. yolun emir ve yasaklarına razı olmak 2. verilen cezaya razı olmak’ anlamlarına gelmektedir.

“...ol tâlib kendi günâhın bilüp insâfa gelüp peymançe yerine geçüp dâra durdıkda mürüvvet deyüp yola boyun virirse ol kimsenin sitemin sürüp erkân yürüderler...”

Anlamı: ...talip burada zikir edilen her hangi bir günahı işlediğinde, hatasını bilir, insafa gelir, peymançe yerine geçip dâra durur ve ‘Mürüvvet’ deyip yola boyun verirse, onun sitemini sürüp erkânı yürütünler...” (*Şeyh Safî Buyruğu: 429*)

“Şeyh Sadreddin yine suâl idüp ayıtdı: ‘Yâ Şeyh! Bir tâlib mürebbi gözünden düşse yola boyun virmeyüp münkir olsa, ya’ni ikrârından girü dönüp inkâr ehli olsa, mürebbisi dahi andan yüz döndirse hâli nice olur? didi

Anlamı: Şeyh Sadreddin yine sordu: ‘Ey Şeyh! Bir talip rehberinin gözünden düşse yolun kurallarını kabul etmese inkâr etse, başlangıçta vermiş olduğu ikrarından dönse, rehberi de bu talipten yüz çevirse bu kişinin hali nasıl olur?’ dedi.” (*Şeyh Safî Buyruğu: 445*)

“Din, Muhammed dinidir, bir kişi dinsiz olsa kâfir olmuş olur. Şeriatda kâfirin katli helâldir, bu dahi kendözini fikr idüp insâfa gelmiş olsa, yola boyun virdiği takdirce buna dahi tâlibden dermân yokdur...”

Anlamı: Din, Muhammed dinidir, bir kişi dinsiz olursa kâfir olmuş olur. Şeriatda kâfirin katli helaldir, eğer böyle bir kişi kendisi düşünüp insafa gelir ve yolun emir ve yasaklarını kabul ederse ona taliplerin yapabileceği bir şey yoktur...” (*Şeyh Safî Buyruğu: 449*)

7.2. Yola Gelmek

Gökbel'de “yola getirme: bir kimsenin tarikata girişini sağlama” (2019: 931), Korkmaz'da “yola girmek: ikrar vermek” (1994: 381) şeklinde ifade edilmiştir. Metinlerden alınan aşağıdaki örnek cümlelerde ‘yola gelmek: 1.ikrar vermek, uygun bir musahip ile yola girmek. 2.yola girmiş bir talibin yolun sorumluluklarına uygun davranması.’ anlamlarında kullanılmıştır.

“Bilürsen devrânun geçmedin yaragun kılursan, kılavuz bulundu, yol göründü eger yola gelürsen...” (*Dil-güşâ*: 131) Anlamı: Bilürsen zamanın dolmadan ahiret hazırlığını yaparsın; rehber bulundu, eğer yola girersen yol göründü...”

“...yola gelmese mürebbi sözün haklamasa musâhibinin gönlün yoklamasa...”

Anlamı: ...yola gelmese, mürebbi sözünü yerine getirmese, musahibinin gönlünü yoklamasa...” (*Şeyh Safî Buyruğu*: 337)

“Bir kimse musâhibi yola gelmese anı bıragup bir yol ehli kimse ile musâhib olmak gerekdir. Anlamı: Musahibi yola gelmeyen kişinin musahibini bırakıp yola girmiş başka biri ile musahip olması gerekir” (*Erkânâme 1*: 74)

7.3. Yola Gitmek

Tarama Sözlüğü'nde “yola gitmek: Âdete riayet etmek, örf ve âdete göre hareket etmek” (2009:4649) şeklinde açıklanmıştır. Metinlerden alınan aşağıda yer alan cümlelerde ‘yola gitmek: yola girmiş bir talibin yolun, tarikatın emir ve yasaklarına uygun yaşaması.’ anlamında kullanılmıştır.

“...Bu hadis mücibince bir kimsenin mürebbîsi veyâ şeyhi olmasa ol kimsenin şeyhi şeytândır. Zirâ kim delil olmayınca yola gidilmez...”

Anlamı: ...bu hadis gereğince bir kimsenin mürebbîsi ya da şeyhi olmazsa o kimsenin şeyhi şeytândır. Çünkü rehbersiz yola gidilmez...” (*Erkânâme 1*: 117)

“...her kim bu yola giderse tarikat ehli dirler ve her kim bu yoldan tecâvüz iderse münkir ve münâfıkdur...”

Anlamı: ...kim bu yola giderse tarikat ehli, kim de yoldan gitmezse münkir ve münafıktır...” (*Şeyh Safî Buyruğu*: 197)

7.4. Yola Girmek

Sözlüklerde yola girmek şöyle tanımlanmıştır: “yola girmek: ikrar vermek” (Korkmaz, 1994: 381) ve “yola girme: tarikata girme” (Gökbel, 2019: 931). Metinlerden alınan aşağıda yer alan cümlelerde ‘yola girmek: 1. ikrar verip tarikata girmek. 2. bir müşşide tabî olmak’ anlamlarını ifade etmektedir.

“Azıksuz yola girme yol uzakdur / Bu yola girmegün aslı yaragdur” (*Dil-güşâ*: 80)

Anlamı: Yol uzaktır, azıksız yola girme / Bu yola girmenin aslı hazırlıktır.

“...bir kimse halkdan gelse bu yola girse, mürebbîye irse, ikrâr virse, tâlib olsa el virse etek dutsa...”

Anlamı: ...halktan bir kişi gelse bu yola girse, mürebbîye kavuşsa, ikrar verse talip olup el verip etek tutsa...” (*Şeyh Safî Buyruğu*: 309)

“...bir kimesne gelse bu yola girse mürşide el virse etek tutsa cân ve gönül-
den ikrâr virse belî dise...”

Anlamı: ...bir kişi gelip bu yola girse mürşide el verip etek tutsa, can u gönül-
den ikrar verse ‘evet’ dese...” (Şeyh Safî Buyruğu: 313)

7.5. Yol / Yola Varmak

Tarama Sözlüğü’nde “yol varmak: yol gitmek, yola devam etmek, doğru yoldan gitmek” (2009: 4663) şeklinde tanımlanmıştır. (Şeyh Safî Buyruğu: 309)’da “yol varmak: tarikat içerisinde vazifeli olmak, tarikat erkânına göre görev verilmek” (Şeyh Safî Buyruğu: 391)’de “yol varmak: yolun kurallarına uymak, yolun kurallarına göre olmak” ve (Şeyh Safî Buyruğu: 419) ve (Şeyh Safî Buyruğu: 121)’de “yol / yola varmak: yola girmiş bir talibin yolun emir ve yasaklarına uygun yaşaması” anlamları ifade edilmiştir.

“...bir kimse halkdan gelse bu yola girse, mürebbiye irse, ikrâr virse, tâlib olsa el virse etek dutsa, pîrine belî dese bir nice günden sonra tarikat mucibince üzerine bir yol varsa veyahut sitem görse...”

Anlamı: ...halktan bir kişi gelse bu yola girse, mürebbiye kavuşsa, ikrar verse talip olup el verip etek tutsa, pîrine ‘belî (evet)’ dese bir süre sonra tarikat gereğince üzerine bir vazife gerekse ya da sitemli olup cezasını çekse...” (Şeyh Safî Buyruğu: 309)

“Yol içinde iki tâlib birbiriyle musâhib olsalar yek dil olup dahi gönül bağlayup ikrâr virseler, bir zaman yola varsalar...”

Anlamı: Yol içinde iki talip birbiriyle musahip olsalar, tek yürek olup gönül-
den ikrar verseler, bir süre tarikatta yol alsalar...” (Şeyh Safî Buyruğu: 419)

“...eğer tâlibler evliyânın tarikatın sürüp yol varup edebin ve erkânın gözedüp halka-i sohbetde oturur olsalar, içlerinde ol tâliblerün birisi sitemli olsa dahi tercümân hâsil olsa, ol tercümânı virmeden oturup sohbet itmek harâmdur...”

Anlamı: ...eğer talipler evliya tarikatın sürdürüp yol alarak edep erkân gözeterek sohbet halkasında bulduklarında içlerinden biri dahi sitemli olsa ve tercüman hâsil olsa, o tercümanı vermeden oturup sohbet etmek haramdır...” (Şeyh Safî Buyruğu: 121)

“Ve ammâ ki ol yaramaz damarların kesüp bed-huyın terk iderse da’vâsî dü-rüstür yol varup erkân üzerine göreler...”

Anlamı: Ancak yaramaz damarlarını kesip kötü huyunu terk eden bir talibin davası doğrudur. Yola göre erkân yürütsünler...” (Şeyh Safî Buyruğu: 391)

“...imdi iy tâlib! Sen bu hâlin aslın bileyin dirsens Hak’dan gayrı hayalleri terk eyle... her menzile ki giçersin yol ile var, erkân ile var. Yola varurken müştâk ol...” (Dil-güşâ: 140)

Anlamı: ...Şimdi ey talip! Sen budurumun aslını bilmek istersen gönlünde Allah’tan başka şeye istek duyma...hangi yöne gidersen yol ile yolun ve tarikatın kurallarına gözeterek git. Yola giderken istekli ol...

7.6. Yoldan Koymak

Gökbel, Soyzer, Parlatır, Uludağ ve Akgül’ün sözlüklerinde “yoldan koymak” ile ilgili madde başı bulunmamaktadır. *Dil-güşâ*’dan alınan aşağıda yer alan

cümlelerde ‘yoldan koymak: yol içinde görev ve sorumluluklarını yerine getirmemek’ anlamında kullanılmıştır.

“Seni yoldan koyan bu mülk ü mâldur / Dahı hiç gayrı yok hemân bu hâldür” (*Dil-güşâ*: 143) Anlamı: Senin kulluğunu yapmana engel olan bu mal ve mülktür. / Başka bir şey değil bu haldir.

“Şîrîn geldi sana bu mâl u altun / Yolundan kodı seni kıldı magbûn” (*Dil-güşâ*:143)

Anlamı: Bu mal mülk altın sana tatlı geldi / Sana kulluğunu unutturdu, seni aldattı.

“Halkun hoca diyü kıldugu ‘izzet / Seni kodı yolundan eyledi mât” (*Dil-güşâ*: 143)

Anlamı: İnsanların sana hoca diye seslenmelerinden duyduğun gurur / Sana kulluğunu unutturdu.

Sonuç

İnceleyip taradığımız on dört metinde, “yol” terimi ve onun kavram alanı içerisinde yer alan diğer söz varlığıyla ilgili çok sayıda örnek tespit edilmiştir. “Yol” bir örnekte “Muhammed-Ali’nin yolu”, iki örnekte “Hazret-i Peygamber’in sünneti”, dört örnekte “Allah’ın emir ve yasakları”, bir örnekte “Hz. Hasan ve Hüseyin yolu”, bir örnekte “şeytana giden” ve yetmiş dört örnekte “uyulan ilke, sistem, usul, tarz ve tarik” anlamlarını ifade etmektedir. Dolayısıyla “yol” terimi çoğunlukla “uyulan ilke, sistem, usul, tarz ve tarik” anlamında kullanılmıştır.

Metinlerde, “yol-erkân” sözcüklerinin birlikte kullanıldığı ikilemeli örneklerde (metinlerde üç örnek tespit edilmiştir) “yol” sözcüğü “tarikât” karşılığı kullanılırken, “yol erkân” ifadesi “tarikatin kural ve ilkeleri” anlamını ifade etmektedir.

Metinlerde, “yol” teriminin kavram alanı içerisinde yer alan şahıslarla ilgili tespit edilen terimler şu şekildedir: “yol atası (beş örnek), yol düşmanı (bir örnek), yol ehli (dört örnek), yol ehli kardaşlar (altı örnek), yol eri (on iki örnek), yol kardeşi (bir örnek), yol oğlu (altı örnek), yol talibi (beş örnek), yoldaş (otuz altı örnek).

Metinlerde, “yol” teriminin kavram alanı içerisinde yer alan diğer kavramlar şu şekildedir: “Allah yolu (bir örnek), Ali yolu (bir örnek), Muhammed-Ali yolu (yedi örnek), Muhammed-Ali’nin yolu ve erkânı (on bir örnek), cehennem yolu (bir örnek), cennet yolu (bir örnek), evliya yolu (iki örnek), hak yolu (bir örnek), hilaf yol (iki örnek), Mustafa yolu (bir örnek), pirlerin yolu (bir örnek), salihler yolu (bir örnek), takva yolu (bir örnek) ve yol cüzamı (bir örnek). Metinlerde, “yol” teriminin kavram alanı içerisinde yer alan birleşik fiil yapıları ise şu şekildedir: “yola boyun vermek (altı örnek), yola gelmek (üç örnek), yola gitmek (iki örnek), yola girmek (dört örnek), yola varmak (beş örnek) ve yoldan koymak (üç örnek).

İncelediğimiz metinlerde “yol” ve yol ile ilişkilendirilen diğer kavramlara ait söz varlığı bunlarla sınırlıdır. *Türkçe Sözlük*’te Alevi-Bektaşî metinlerinde yer alan “yol” terimi ve yol ile ilişkilendirilen diğer kavramlara ait madde başları: “yol, yol erkân, yol evladı, yol kardeşi ve yol kardeşliği”dir. *Türkçe Sözlük*’te yol ile ilgili verilen tanımlardan “yol: Uyulan ilke, sistem, usul, tarz, tarik” (2011: 2602), “yol erkân: usul, yöntem, davranış bilgisi”, “yol evladı: mec. Yolculuk sırasında arkadaşlık eden kimse”, “yol kardeşliği: Yol kardeşliği kuran iki ailenin fertlerinden her biri, musahip”, “yol kardeşliği: Evli iki aile arasında kurulan kardeşlik bağı, musahiplik” (2011: 2605) şeklinde tanımlanmıştır. *Türkçe Sözlük*’te “yol” ile ifade edilen birleşik fiil yapıları ise hiç bulunmamaktadır. Oysa metinlerde “yol” ile ifade edilen çok sayı-

da birleşik fiil yapıları bulunmaktadır. Yukarıda maddeler halinde sıraladığımız “yol” terimi ve onun kavram alanı içerisinde yer alan diğer terimler Alevi-Bektaşî metinlerinde bulunan söz varlığının zenginliğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu terimlerden bazıları *Türkçe Sözlük*’te bulunmamaktadır. *Türkçe Sözlük*’te bulunmayan bu terimlerin sözlüğe kazandırılması sözlüğün söz varlığına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar / References

- Akgül, Leyla. *Pir Sultan Abdal Sözlüğü*. Ankara: Barış Kitap, 2012.
- Alevîlik Bektaşîlik, Türk Yurdu Yazıları*. (Edt. Erdal Aksoy) Ankara: Türk Yurdu Yazıları, 2018.
- Aksan, Doğan. *Türkçenin Söz varlığı*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2018.
- Besmele Tefsîri. (Şerh-i Besmele, Hümkâr Hacı Bektâş-ı Velî)*. (Haz. Hamiye Duran). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Dâstân-ı İbrâhîm Edhem, Dâstân-ı Fâtîma, Dâstân-ı Hâtun*. (Haz. M. Mahfuz Söylemez). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Dedekargınoğlu, Hüseyin. “Alevîlikteki Tanım Ve Terimler” *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2011/60.
- Demir, Tazegül; Erdem, Cem. “Bektaşîlik Öğretiminde Terim ve Kavramlar” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2010/55.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevleri, 2010.
- Dîl-güşâ*. (Haz. Abdurrahman Güzel). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Erkânâme 1*. (Haz. Doğan Kaplan). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Fütüvvetnâme-i tarikat*. (Haz. Osman Aydın). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Gökbel, Ahmet. *Ansiklopedik Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Günşen, Ahmet. “Türkiye Türkçesi Ağzlarında ‘Alevi Bektaşî’ Anlamlı Söz Varlığı Üzerine” *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2009/52.
- Günşen, Ahmet. “Gizli Dil Açısından Alevîlik-Bektaşîlik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış” *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları Volume 2/2 Spring*, 2007.
- Hızırnâme*. (Haz. Baki Yaşa Altınok). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- İlm-i Câvidân*. (Haz. Osman Eğri). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Kaşgarlı Mahmud. *Dîvânü Lugâti t-Türk*. (Haz. Ahmet B. Ercilasun – Haz. Ziyat Akkoyunlu). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.
- Kaşgarlı Mahmud. *Dîvânü Lugâti t-Türk*. (Çev. Besim Atalay). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.
- Kitâb-ı Cabbâr Kulu*. (Haz. Osman Eğri). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Kitâb-ı Dâr*. (Haz. Osman Eğri). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Korkmaz, Esat. *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ant Yayınları, 1994.

Makâlât. (Haz. Mehmet Akkuş; Ali Öztürk; Ali Yılmaz). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Muhammed Bin Hanefiyye Cengi. (Haz. Ceyhun Ünlüer). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Öztürk, Yaşar Nuri. *Tarihi Boyunca Bektaşilik*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.

Saray-nâme. (Haz. Abdurrahman Güzel). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Şeyh Safî Buyruğu. (Haz. Doğan Kaplan). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.

Parlatır, İsmail. *Açıklamalı İslâmî Terimler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.

Soyyer, A. Yılmaz. *Hünkâr Ansiklopedik Bektaşilik Sözlüğü*. İstanbul: Post Yayınları, 2019.

Sümer, Ali. “Bektaşî Kültüründe Dil” *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 1999/11

Tekin, Talât. *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.

Türk Dil Kurumu. *Tarama Sözlüğü I (A-B)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

Türk Dil Kurumu. *Tarama Sözlüğü VI (U-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

Türkdoğan, Orhan. (2005) “Alevi-Bektaşilerde Statü ve Rol Dağılımı” *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*. (Edt. Erdal AKSOY). Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 227-246.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2002.

Velâyetnâme. (Haz. Hamiye Duran). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.

Ek/Appendics

Ek 1: Tablo: İncelemesi Yapılan On Dört Eserde Yer Alan Yol Kavramıyla İlgili Söz Varlığının Türkçe Sözlük’te Yer Alan Yol Kavramına Ait Söz Varlığıyla Karşılaştırılması.

Türkçe Sözlük	İncelemesi Yapılan Metinler
Yol	Yol
Yol erkân	Yol erkân
Yol evladı	Yok
Yol kardeşi	Yol kardaşı
Yol kardeşliği	Yok
Yok	Yol atası
Yok	Yol düşmânı
Yok	Yol ehli
Yok	Yol ehli karındaşlar/kardaşlar
Yok	Yol eri
Yok	Yol oğlu

Yok	Yol tâlibi
Yoldaş	Yoldaş
Yok	Allâh yolu
Yok	Alî yolu
Yok	Muhammed-Ali yolu
Yok	Muhammed-Ali(nin) Yolu ve Erkânı
Yok	Cehennem yolu
Yok	Cennet yolu
Yok	Evliyâ yolu
Yok	Hak yolu
Yok	Hilaf yol
Yok	Mustafa yolu
Yok	Pirlerin yolu
Yok	Salihler yolu
Yok	Takva yolu
Yok	Yol cüzzamı
Yok	Yola boyun virmek
Yok	Yola gelmek
Yok	Yola gitmek
Yok	Yola girmek
Yok	Yol/Yola varmak
Yok	Yoldan koymak

